

Bitskey István

KLANICZAY TIBOR (1923–1992)

Elhangzott: 2006. szept. 25.

Másfél évtizede már annak, hogy Klaniczay Tibor, az MTA rendes tagja, a régi magyar irodalom és művelődés tudósa, a hazai és külföldi tudományos konferenciák sorának spiritus rectora, menedzsere, a fiatalabb tudósgenerációk nevelője, számos alapvető kiadványsorozat szerkesztője, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság alapítója eltávozott közülünk, másfél évtizede annak, hogy hiányzik az MTA I. Osztályának üléseiről. A rá emlékezés mindig időszerű, de különösen is az olyan időszakban, amikor a magyar kultúra gyökereire, európai kapcsolatainak korszerű kutatására és feltárására mintha fogyatkozóban lenne a támogatás, s mintha a humán tudományok háttérbe szorulása lenne észlelhető a közéletben. Ilyenkor Klaniczay Tibor kutatói teljesítménye, valamint hazai és nemzetközi tudományszervezői aktivitása példaként és mementóként állhat tudományunk képviselői előtt, s indokolt felidézni az ő saját szavait, amelyek szerint "a hagyomány ébren tartása mindig jelentős tényezője egy adott közösség belső kohéziójának".

Klaniczay Tibor 1923. július 5-én született Budapesten, ahol elemi iskoláinak elvégzése után, 1933-ban a krisztinavárosi Werbőczy István (ma: Petőfi Sándor) Gimnázium diákja lett, s itt tette le az érettségi vizsgát 1941-ben. Ez az 1892-ben alapított középiskola mai honlapján egykori tanulóik között többszáz neves tudóst és közéleti személyiséget tart számon, ezúttal csupán néhányuk nevét említjük. Itt érettségizett le magántanulóik évei után József Attila és Radnóti Miklós, az iskola diákja volt Szentkuthy Miklós, 1940-ben itt maturált Göncz Árpád, két évvel később Kornai János, a későbbi közgazdász akadémikus, néhány év múlva az irodalomtörténészek közül Tamás Attila és Stoll Béla, majd Tandori Dezső, Németh Lajos, Kas János, Makovecz Imre s majdani tudósok, művészek, politikusok és olimpiai bajnokok egész sora.

Klaniczay Tibor osztályfőnöke Dr Virányi Elemér volt, ő tanította a magyart, valamint a francia és az olasz nyelvet is. Történelemtanára előbb Dr Szöcs Gyula, majd Dr Stimakovics László volt, az utóbbi Bethlen Gábor korának erdélyi művelődéséről szóló értekezést tett közzé 1910-ben.¹ A gimnáziumnak Klaniczay diáksága idején legtekintélyesebb tanára a történész Grexa Gyula volt, akinek a Csaba-mondáról és a székely néphagyományról szóló tanulmányai (*Arany János Csaba-királyfijának töredékei*, ItK, 1917, valamint: *A Csaba-*

¹ A gimnázium múltjára vonatkozó, az évkönyvekből származó adatokért itt mondok köszönetet Bakondi Gábor igazgatóhelyettes úrnak és Dr Fodor Lajosné tanárnőnek.

monda és a székely hunhagyomány, Bp. 1922) nagy visszhangot váltottak ki, az ItK-ban Hóman Bálint értékelte őket, s a mai Arany-filológia is maradandó eredményeket lát bennük.² Aligha hihető, hogy Klaniczay Tibor ne ismerte volna középiskolája tudós tanárainak munkáit, történeti érzékének kialakulását minden valószínűség szerint a színvonalas gimnáziumi oktatás alapozta meg. Ennek megfelelően 1941-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–olasz szakára íratkozott be, s ott Horváth János tanítványaként figyelme a régi magyar irodalom felé fordult. Tanára volt többek között Pais Dezső, Gáldi László és Szauder József is, aligha szükséges említeni, hogy hallgatóik sokoldalúan képzett, nyelveket tudó, a korszerű európai tudományossággal lépést tartó szakemberekké váltak. Klaniczay Tibor a világháború évei alatt az Eötvös Kollégium tagjaként folytatta tanulmányait, végül 1946-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett *A fátum és szerencse Zrínyi műveiben* (megj. Bp. 1947) című értekezésével. Az ő évjáratának még megadatott az a szerencse, hogy stúdiumai lezárásaképpen külföldi ösztöndíjas tanulmányútra mehessen, Klaniczay ezt az évet arra használta fel, hogy a római egyetemen egészítse ki szakmai felkészültségét.

Hazatérte után rövid ideig a budapesti egyetemen dékáni titkár, majd minisztériumi előadó, 1949-től viszont már az univerzitás Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének oktatója. Munkássága ekkoriban érthető módon az újjászerveződő irodalomtörténeti oktatást szolgálta: írt középiskolai tankönyvet, egyetemi jegyzetet, pedagógiai útmutatót, s nem utolsósorban összeállított olyan szöveggyűjteményt, amely az elkövetkező három évtizedre az egyetemi magyar irodalomtörténeti oktatás elsőrendű segédkönyvét jelentette. 1954-ben Zrínyi-monográfiájáért Kossuth-díjat kapott, a korszak ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy ebben a nagyívű, elmélyült elemzéseket felvonultató pályaképben érezhető volt a marxizáló terminológia, ezt azonban épp ő maga küszöbölte ki, hántotta le szövegéről a mű második, alaposan átdolgozott, egyharmadnyival bővített kiadásában, 1964-ben.

Ponosan fél évszázaddal ezelőtt, 1956-ban Klaniczay Tibor az MTA Irodalomtudományi Intézetének alapítói között volt, ennek előbb igazgatóhelyettese, majd igazgatója lett, 1965-től az MTA levelező, 1979-től rendes tagjaként. Az intézet az ő szervezői energiájának köszönhetően vált nem csupán a régebbi korok, a kulturális hagyományok, de a teljes és sokágú magyar irodalomtudomány kutatásának is országos

² HÓMAN Bálint, ItK, 1922, 159–160; S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp. 2005, 568–569.

bázisává, nemzetközileg elismert tudományos műhelyévé, noha jól tudjuk: "Kortörténeti küzdelmek kísérték végig e tisztségének majdnem három évtizedét".³

Az 1960-as évek elejétől Klaniczay a magyar irodalomtudomány minden nagy vállalkozásában kezdeményező és irányító szerepet játszott. Találónan írta róla egy születésnap-i köszöntésben a szegedi *Collectanea Tiburtiana* szerkesztője: „A 20. század második felében aligha lehet – a régi magyar irodalom és művelődés köréből – háromnál több olyan kiadványt találni, ami ne Klaniczay Tibor inspirációjából, ne az ő fáradhatatlan szerkesztői, (ön)ostorozó, kiadót és papírt szerző, szedést-nyomást szigorúan ellenőrző munkája nyomán született volna.”⁴ Ennek leglátványosabb eredménye a hatkötetes szintézis két első kötete, amelyekben Klaniczay nemcsak összegezte és rendezte az 1772 előtti korok magyar irodalomtörténetének összes korábbi eredményét, hanem új összefüggéseket is beemelt a tudományos köztudatba, korszerű periodizációs módszer alkalmazásával igyekezett áttekinthetőbbé tenni a felvilágosodás előtti hét évszázad magyar irodalmának történetét, visszaiktatta ebbe az ősköltészet rekonstruált szövegeit s a neolatín irodalom alkotásait is, korrigálva ezzel némileg mesterének, Horváth Jánosnak az álláspontját. A szintézis előmunkálataként tekinthető *Reneszánsz és barokk* (1961) című tanulmánygyűjteménye, amelynek több fejezete illeszkedett be a nagy összefoglalásba. Arra is kísérletet tett Klaniczay, hogy a korban kötelezően divattá emelt marxizmussal összhangba hozza munkáját (*Marxizmus és irodalomtudomány*, 1964), más kérdés, hogy ez az elmélet inadekvátnak bizonyult a múlt sokszínűségének magyarázatára, s nem ez, hanem a történelmi háttér árnyalt ismerete, valamint a nemzetközi kutatási eredmények szem előtt tartása tette sikeressé vállalkozását.

Klaniczay számos tudományos eredménye közül is kimagaslik a magyaron kívül olasz, német és lengyel nyelven ugyancsak publikált manierizmus-tanulmánya, amely a kora újkori Európa kultúrtörténetének egyik legizgalmasabb szellemi kalandját vette górcső alá, s az írott szövegek mellett a művészettörténet, filozófiatörténet, teológia és mentalitáskutatás legfrissebb eredményeit szintetizálva adott újszerű képet a sokat vitatott fogalomról. A Benedetto Croce által kevésre tartott, Arnold Hauser által viszont túldimenzionált képpel szemben mértékadó keretekben, a reneszánsz kései fázisaként, annak kríziseként jelölte ki a manierizmus szerepét s számos irodalmi és művészeti alkotás esztétikai értékeit tudta ennek révén interpretálni.

³ BODNÁR György, *Irodalomismeret*, 1992/2-3, 66.

A három nagy Klaniczay-tanulmánykötet (*A múlt nagy korszakai*, 1973; *Hagyományok ébresztése*, 1976; *Pallas magyar ivadékai*, 1986) szinte egy új szintézissel ér fel, olykor a hatkötetes hiányzó fejezeteit pótolja, egészíti ki, máskor új összefüggések feltárásának lehetőségét villantja fel. Kutatásai nyomán könyvméretűvé terebélyesedett, de sajnálatosan már csak posztumusz jelenhetett meg az akadémiai mozgalom előtörténetét bemutató nagyszabású tanulmánya, amely megmutatta, hogy elit tudós társaság létrehozására már a 15. századi Magyarországon volt igény, s Vitéz János Váradon és Budán is intellektuális szellemi központot hozott létre.⁵ Ha csekély is volt ennek hatósugara, s a könyvnyomtatás is rövid életűnek bizonyult a Hunyadi korban, a kezdeményezések az Európához tartozás egyértelmű jeleit mutatták, Klaniczay Tibor érdeme, hogy mindezekre ráirányította mind a hazai, mind az európai kutatás figyelmét, az utóbbit főként a magyarországi reneszánsz emlékezetes nagyszabású schallaburgi seregszemléje kornázta meg.

Köztudott, mégsem maradhat most sem említetlenül az a sokágú nemzetközi kapcsolatrendszer, amelyet Klaniczay Tibor épített ki. Ő volt egyik szerkesztője a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság, az AILC világirodalmi szintézise reneszánsz kötetsorozatának André Stegmann és Eva Kushner professzorok társaságában. 1967/68-ban a párizsi Sorbonne, 1975–1979 között a római Università La Sapienza vendégtanárként erősítette a magyar tudományosság európai kapcsolatait, a Toursi Egyetem 1976-ban díszdoktorává avatta, s a Lengyel Tudományos Akadémiának is tiszteleti tagja lett. Több külföldi szakfolyóirat (*Revue de Literature Comparée*, *Canadian Review of Comparative Literature*) szerkesztőségi tagja volt, s egész sor rangos fórum választotta egyesületi tagjai közé, így többek között a *Medieval Academy of America*, az AILC és a Nemzetközi Italianisztikai Társaság. Mindez az ő számára sohasem egyéni dicsőséget jelentett, hanem azt, hogy a magyar kutatókat fokozott mértékben vonhatta be a nemzetközi kutatás vérkeringésébe, magyarok publikációit juttathatta el a nemzetközi fórumokra.

Noha egyetemi katedrája nem volt, mégis iskolát teremtett azzal, hogy intézeti szobájában maga köré gyűjtötte szakterülete legkülönbözőbb képviselőit: tapasztalt kutatókat és fiatalokat, egyetemi oktatókat és hallgatókat, textológusokat és bibliotékáriusokat, teológusokat és művelődéstörténészeket, s gyakran a többi rokontudomány képviselőit is, művészettörténészeket, nyelvészeket, etnográfusokat s az idegen nyelvű filológiák tudósait, hogy a régi korok szellemi értékeit feltárják, értelmezzék, a régiséget a jelen alakító tényezői

⁴ *Collectanea Tiburtina. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. GALAVICS Géza, HERNER János, KESEŰ Bálint, Szeged, 1990, 463.

közé iktassák be. Mintha ebben a törekvésében az általa sikerrel kutatott humanista elit, a *Sodalitas litteraria Danubiana* szerveződési elve csengene vissza, amelyről ő maga ezt írta: „a Sodalitas tagjai egymástól függetlenül is megírhatták volna műveiket, de hogy egy közösség tagjaként könnyebben, többet és szívesebben alkottak, az az elmondottak fényében aligha lehet kétséges.” Ezt a fél évezred távolából felfénylő humanista értelmiségi mentalitást követte és újította fel Klaniczay, módszere a modern korban is érvényesnek bizonyult, a közös gondolkodás fórumai, a közismert Reneszánsz és Barokk Kutatócsoport konferenciái mindmáig ösztönző erőt jelentenek a kora újkor szakemberei számára.

Miként Vitéz János egykori váradi könyvtárszobájában, úgy a Ménesi úton is évtizedeken át a tudományok egyetemességének jegyében gyűltek mesterük köré a múlt kutatói, hazaiak és külföldi vendégek egyaránt. Egyénisége vonzotta a filológusokat, mert – miként akadémikustársa, Németh G. Béla írta róla – "distancia és diszkréció, diszciplína és dignitás egyesült egyéniségében belátással és méltányossággal, kötelességvállalással és segítőkézséggel". A szabad és kreatív gondolatok otthonra találtak ebben a környezetben, s a tudományos közélet perifériájára szorult vagy szorított kutatóknak is teret, feladatot (s ezzel többnyire egzisztenciát is) biztosított e kutatócsoport, Schulek Tibor, Botta István, Holl Béla, Bónis György és sokan mások szólhatnak erről, ha még köztünk lehetnének. A hungarológián túl az egész magyar humán tudományos közélet épült és gyarapodott Klaniczay Tibor szakmai és szervezői aktivitása által, a reá emlékezés is túlmutat a szűkebb szakmának, a régi irodalomtörténet kutatóinak körén, érthető, hogy ezúttal is a rokontudományok képviselőivel együtt tekintünk vissza az iskolateremtő tudós alakjára és ránk testált életművére.

De vajon mi az, ami most, a 21. század elején is fontosnak, tanulságunkra szolgálónak, újonnan is megfontolásra érdemesnek mutatkozik Klaniczay Tibor szellemi örökségéből?

Mert párját ritkítóan gazdag örökség az, amit reánk hagyományozott.

A vesztésünket fájlaló nekrológoknak, az életmű méltatásának, a tudósra és szakmai példaképre történő baráti, tanítványi, munkatársi visszaemlékezéseknek ugyan eddig sem voltunk híján, a szűkebb tudományos közösség pátosztól idegenkedő korunkban is kifejezésre juttatta érzelmeit, tiszteletét és háláját a tőle tanultakért, a tőle elleshető szakmai és emberi kvalitásokért. Az ItK négy nekrológgal és egy kutatástörténeti tanulmánnyal adózott egykori főszerkesztője – s bizvást mondható: legaktívabb munkatársa – emlékének, s jellemző az is, hogy mindez éppen az általa inspirált utolsó konferencia anyagával egyazon számban jelent

⁵ KLANICZAY Tibor, *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete*, Bp. 1993.

meg, sajnos, ő már nem érthette meg a közköltészetéről és kora újkori népi kultúráról tartott tatai ülészak eredményeinek közreadását (ItK, 1992/5-6). Még ugyanebben az évben az Irodalomismeret adott közre egy nekrológot s 32 visszaemlékezést, az utóbbiak mindegyike a Mester iránti hála és tisztelet jele, híven tükrözve azt a sokszínűséget, amelyet az ő munkássága és egyénisége jelentett (1992/2-3). Két évvel később a szűkebb szakma tisztelgését jelentette az a reprezentatív gyűjtőkötet, amely Jankovics József szerkesztésében fogta össze a hazai és a külföldi szakembereket s állított méltó emléket Klaniczay Tibornak 31 tanulmány s a személyi bibliográfia összeállításával.⁶

Mi sem természetesebb, mint hogy halálának már ötödik évfordulóján, 1997-ben is összegyülekezett a szakma: az egykori munkahely, mint a legilletékesebb intézmény szervezte meg ekkor az összejövetelt, amelynek során a Ménesi úton emléktábla és dombormű felavatásával s szakmai előadásokkal hajtottunk fejet emléke előtt s juttattuk kifejezésre, hogy munkásságának továbbra is élő s ösztönző ereje van. Ezt jelzi a róla elnevezett díj is, amelynek alapítására 2002-ben került sor, s a régebbi magyar irodalomtörténet egy-egy kiemelkedő kutatási eredményének elismerésére szolgál. A Klaniczay–díj kuratóriuma ebben az évben immár ötödik alkalommal ítélhette oda ezt a kitüntetést a szakterület elmúlt évi legjobb régi magyar irodalmi publikációjáért.

Klaniczay professzor mindig is országos méretekben, a nemzeti kultúra egészében gondolkodott s a szakmai munka szervezésében külön is nagy súlyt helyezett a Budapesten kívüli szakemberek mozgósítására, a fővároson kívüli felsőoktatási intézmények, egyetemi és főiskolai tanszékek, könyvtárak, múzeumok szellemi erőinek galvanizálására. A regionális és az országos szellemi életnek, a hazai kultúrának és a nemzetközi kontextusnak az egyidejű szem előtt tartása köztudottan tudósi habitusának egyik legjellemzőbb vonásaként él a köztudatban. Sokan és sokféleképpen igyekeztek már magyarázatot találni arra a kisugárzó erőre, szellemi energiára, amely belőle áradt környezetére, munkatársaira, tanítványaira. Ez a legjobb értelemben vett *furor paedagogicus* nem tantermekben mutatkozott meg, hanem a szó eredeti értelmében vett kollokviumokon, egyéni és csoportos beszélgetésekben, tanító és nevelő erejű eszmecserekből. Ma, az egyetemeken szervezett formában folyó doktori képzés korában úgy látjuk, ő már évezedekkel ezelőtt megtalálta a célravezető módját annak, miképpen kell és lehet a fiatalabb nemzedékeket a kutatómunkába beavatni, s ezáltal a tudomány szakmai utánpótlási bázisát biztosítani. Ő az 1970-es évek elejétől tette azt, amit

⁶ Klaniczay–Emlékkönyv. *Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerk. JANKOVICS József, 1994 (az itt közölt teljes bibliográfia R. Takács Olga munkája).

ma a doktori iskolák immár intézményes keretek között valósíthatnak meg: kutatási feladatokat, közelebbi és távolabbi célokat, távlatokat jelölt ki, amelyeken fiatalabb és idősebb szakemberek sora indulhatott el s hozhatott létre értékes teljesítményeket.

Számos összetevőjét kellene e tudósi mentalitásnak felsorolnunk, itt most csak a teljesség igénye nélkül utalhatunk néhányra.

Mindenekelőtt azt a kettősséget említjük, amely ritkán mutatkozik egymás mellett, egyazon személyiségben.

A sokrétű, aprólékos és szigorú filológiai figyelem egyfelől, s a nagyívű, szintézis-teremtő tudományos koncepció másfelől: alighanem e két alapvonás együttes jelenléte tette őt különlegesen alkalmassá vezető szerepre. Szakterületünkön köztudott, hogy a szintézis-teremtést az ő esetében mikrofilológiai munka hitelesítette: *A szerelem költője* címmel közreadott átfogó igényű Balassi-tanulmányát (1960) például megelőzte híres hozzászólása Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához (1957), ennek révén tudta Eckhardt kiterjedt munkássága után új alapokra helyezni a *Maga kezével írt könyv* filológiáját, amely azután egy új Balassi-kép kialakításához vezetett. Hasonlóképp az RMKT 17. századi sorozatának az I. kötetében (1959) textológiai részfeladatok megoldásával s a szerkesztés elveinek kidolgozásával teremtett alapot a folytatáshoz, a kevésbé látványos, ámde annál hasznosabb aprómunka tehát nem volt tőle idegen, noha alapjában összegző, egységbe rendező hajlama és törekvése nyilvánvaló volt. A részletek kutatása nála sohasem jelentett végcél, csupán egy állomást a monográfikus feldolgozás felé vezető úton. Önmagát is több esetben példamutatóan korrigálta, tételeit kiegészítette, árnyalta. Erre nemcsak a Zrínyi-könyvének első és második kiadása közötti különbség, valamint a monográfia utáni Zrínyi-kutatásai szolgálnak példaként, hanem számos egyéb írása is. Így többek között két Nicasius Ellebodus-tanulmánya: az első méltán irányította rá a figyelmet a téma fontosságára (1970), a második (1981) viszont már a nemzetközi szakirodalom újabb eredményeinek beépítésével el tudta tüntetni a biográfia fehér foltjait s jóval gazdagabban tudta megrajzolni a neves humanista tanulmányainak rendjét és magyarországi kapcsolatait. A monográfiákat nem záróköveknek, hanem sokkal inkább a kutatás szükséges állomásainak, új távlatokat nyitó utak kiindulópontjának tekintette.

Klaniczay tudósi habitusának további alapvonásaként említhető az az empátia, amely öbenne különlegesen nagy mértékben tűnt fel: sokrétű volt ez az átérző, beleérző képessége, adottsága egy másik személyiség vagy éppen egy másfajta kultúrkör és szellemi horizont megértésére. Ennek jele, hogy munkatársainak és tanítványainak gondolatmenetét mindig

pontosan követte, s olykor azt még logikusabban értelmezte és magyarázta meg, mint a téma részleteiben elmélyedő előadó, az ő hozzászólásai nyomán nem ritkán kristályosodtak ki egy-egy konferencia leglényegesebb vitapontjai. Az egymással vitázó – múltbeli vagy jelenkori – szerzők állításainak közös nevezőjét többnyire ő tudta legérzékenyebben kitapintani, az olykor igencsak eltérő nézetek képviselőit neki sikerült közös asztal mellé ültetni, ahol termékeny eszmecserévé oldódhattak a szakmát kísérő konfliktusok. Az olykor túlzó vagy kellően meg nem alapozott állításokban is meg tudta lelni a hasznosat és értékelendőt, egyensúlyteremtő érzékére ma is nagy szükség lenne, sőt talán nagyobb mint valaha. A különféle előadások filológiai részleteredményei mögül gyakran az ő szavai nyomán feslettek fel az igazán fontos megállapítások, amelyeket ő illesztett be nagyobb összefüggésrendbe. Tevékenységét nem véletlenül hasonlította egy méltatója a „kincsásó”-éhoz, mivel különleges adottsága volt a rejtett értékek felfedezéséhez, méltatlanul elfeledett szellemi kincsek új fénybe állításához.

Ennek a beleérző képességnek a révén tudott saját jelenéből, a számára adatott kor tudományos kérdéseinek és elméleteinek horizontjából a régi századok gondolkodásmódjába, eszmevilágába mélyedni, s azt a ritkaságszámba menő feladatot megoldani, hogy a honfoglalás korától a középkoron át egészen a felvilágosodásig autentikusan foglaljon állást szakmai kérdésekben s teremtsen meg a szintézist nyolc évszázad irodalom- és művelődéstörténetében. Az ősi magyar epikáról szóló tanulmánya például nemcsak a legrégebbi magyar irodalmi szövegek rekonstruálásában hozott újat, hanem módszertanában, a latin nyelvűség páncélburka alól az elveszett anyanyelvi textus, a feltételezett joculátor-eposz kikövetkeztetésének filológiai bravúrjai révén is. Csakis a középkor eszmevilágának, gondolkodási formáinak, szövegalakító tényezőinek beható ismerete vezethette el oda, hogy a Margit–legenda igen bonyolult genealógiai kérdéseinek nemzetközi háttérét felderítse s e legfontosabb Árpád kori szövegünkről (immár sajnálatos módon posztumusz) könyve (Klaniczay Gábor kiegészítő tanulmányával) megjelenhessen.⁷ További példák sorolása nélkül is érzékelhető, hogy fő kutatási területein, a reneszánsz és barokk korszakon túl a régi magyar kultúra teljességének avatott kutatója, ismerője, összegzője volt ő.

De nemcsak időben, hanem térben is az átlagosnál nagyobb távlatokra terjedt ki figyelme. A nemzeti kultúrát, a Duna-táj szellemi múltját a közelebbi és távolabbi európai régiók intellektuális erővonalainak hálózatában szemlélte, a 20. század második felének alighanem ő volt a magyar jelenségekről idegen nyelveken legtöbbet publikáló szerzője. Bibliográfiájának tanúsága szerint idegen nyelven négy önálló könyve, tucatnyi szerkesztése

és szövegkiadása, valamint száznál több szaktanulmánya jelent meg, többségükben olaszul, franciául, németül, angolul, több publikációja a környező szláv nyelvek valamelyikén (lengyelül, szlovákul, horvátul) látott napvilágot, de még spanyol és vietnámi nyelven is propagálta a magyar irodalomtudományt. A legrangosabb külföldi szakfolyóiratok kérték írásait, s ő nem szeretett elmulasztani egyetlen alkalmat sem a hungarológia eredményeinek közzétételére. Kevés olyan országa van Európának, ahol ő ne tartott volna előadásokat, ezen túl az AILC amerikai és ázsiai konferenciáin (többek között Kanadában és Japánban) is jelentős szerephez juttatta a magyar kutatókat. Az ő törekvései nyomán kaptak a korábnál több lehetőséget és elismerést a külföldi hungarológusok, s ma alighanem távolabb lennének az Európai Unió szellemiségétől, tudományágunk nemzetközi színvonalától, ha az ő szívós munkálkodása nem nyitott volna utat a magyar szakemberek számára külhoni konferenciákra, ösztöndíjas lehetőségekre, publikációkra, s más együttműködési lehetőségekre.

Konkrét példák sorozatával lehetne mindezt illusztrálni, szűkreszabott időnkben ezúttal azonban csak arra utalunk: a külföldi neves kiadók által közzétett európai irodalom- és művelődéstörténeti szintézisek az 1970-es években sorra jelentek meg úgy, hogy azokból a magyar jelenségek teljes mértékben kimaradtak, vagy ha nem, akkor számos hibával, elavult adatokkal, rég túlhaladott nézetekkel láttak napvilágot. Még az olyan komoly és sokat idézett szakmunkákra is érvényes ez, mint Emil G. Léonard háromkötetes európai protestantizmustörténete vagy az August Buck által szerkesztett *Renaissance und Barock* (Frankfurt am Main, 1972) két vaskos kötete, amely csupán a szláv barokkról szóló fejezetben említi egyetlen sorban Zrínyi Miklóst (azaz pontosabban: Nikola Zrinski). Ezzel szemben az olasz–magyar kapcsolattörténeti kötetek, a több nyelven megjelentetett magyar irodalomtörténeti kézikönyv, a wolfenbütteli kiadványok sora és sok egyéb, külföldön kiadott konferenciaanyag jóvoltából ma már egyre nehezebb ily módon mellőzni az európai összképből a magyar jelenségeket. Már csak azért sem, mivel éppen a Klaniczay társszerkesztésével franciául megjelenő négykötetes szintézis (*L'époque de la Renaissance*, Budapest–Amsterdam–Philadelphia, 1988-tól) figyelemre méltóan komoly terjedelemben, s tartalmilag is érdemben mutatja be a magyarországi humanizmust. Ez egyrészt a nemzetközi munkatársi gárdában szerepeltetett magyar szakembereknek köszönhető, másrészt azoknak a külföldieknek, akik éppen tőle tanulhatták meg a komparatív szemléletmódba ágyazott hungarológia tanulmányozásának hasznosságát. A külföldi vezető szakemberek egész sorát Klaniczay Tibor tette fogékonnyá és tájékozottá a magyarországi kultúra múltját illetően s

⁷ KLANICZAY Tibor – KLANICZAY Gábor, *Szent Margit legendái és stigmái*, Bp. 1994.

ennek a tudományszervező aktivitásnak köszönhetően kerülhettünk kapcsolatba – olykor személyesen, máskor publikációk által – olyan tudósokkal, mint Cesare Vasoli, Paul Oskar Kristeller, Sante Graciotti, August Buck, Paul Raabe, Vittore Branca, Jean-Claude Margolin, André Stegmann, Jan Slaski, Lech Szczucki, Riccardo Scrivano, Girolamo Arnaldi. S még rajtuk kívül is hosszan sorolhatnánk neveit azoknak, akikkel ma már természetes az együttműködés, ám az alapok lerakásához, a lehetőségek biztosításához az 1970-es és 80-as években még heroikus erőfeszítések kellettek, számos kultúrpolitikai, ideológiai, pénzügyi akadályt kellett leküzdeni ahhoz, hogy nemzetközi konferenciák és tanulmánykötetek sora tanúskodhasson a magyarországi kultúra egyetemes recepciójának kiteljesedéséről.

Klaniczay Tibor azonban ezt a minden korábbinál kiterjedtebb külföldi kapcsolatrendszer, tervszerű tudatossággal kiépített szellemi hálózatot nem öncélúan hozta létre, nem egyéni érdeke szolgálatába állította, hanem a magyar nemzeti kultúra értékeinek feltárására és megismertetésére mozgósította. Idegen nyelvű tanulmányainak sorával a Kárpát-medence kulturális múltjának egyedi sajátosságait, különlegességeit, a kontinentális öszképet gazdagító jelenségeit kívánta bemutatni, természetesen mindig a fogadó közeg nyelvén, annak hagyományaihoz és elvárásaihoz kapcsolódóan, a külföldi olvasó és szakember tudásának horizontjához igazítva, számára hozzáférhető módon. Az életművének lezárulása óta eltelt időszak eléggé egyértelműen igazolni látszik azt az elgondolását, amely szerint a külföld nem csupán a divatos nemzetközi teóriák magyar viszonthallására kíváncsi, hanem arra, hogy a nagy európai szellemi mozgalmak miféle sajátos megoldásokat, nemzeti változatokat, regionális módosulásokat, olykor partikuláris vagy provinciális variánsokat, máskor szuverén értékeket tudtak létrehozni a kontinens keleti tájain. Janus és Balassi, Zrínyi és Pázmány az ő olvasatában nem csupán különböző nemzetközi szellemi áramlatok vagy művészi irányzatok többé-kevésbé csökkent értékű hazai megtestesítői, hanem európai eszmék magyar változatainak kreatív megvalósítói, akik noha külhoni mesterektől tanultak, de Pallasnak magyar ivadékaivá váltak s a humánus értékeit a Mars katonái által dúlt tájon, a magyar romlásnak saeculumjaiban is képviselni tudták. Ennek megfelelően e kiemelkedő írói életművek Klaniczay értelmezésében nemzeti kulturális örökségünk szerves részei, amelyek nem hagyhatók ki műveltségünk történetéből semmiféle aktuálpolitikai cél, nyelvi megfontolás vagy anakronisztikus ideológiai érzékenység miatt. Szeretnénk remélni, hogy a felsőoktatás legújabb, s több tekintetben átgondolatlan tünő reformjai sem tudják majd elsöpörni az irodalom történetiségének tudatosítását, kellő mélységű ismeretét és az ebből adódó tanulságokat.

A komparatista Klaniczay Tibor sosem a nemzeti irodalmak megkülönböztető jegyeinek elmosására, hanem az egyes jelenségeknek a közös európai háttér előtti egyedi megjelenítésére helyezte a hangsúlyt, szem előtt tartva mindig a szomszédos népek és kultúrák teljesítményeit is. Tudjuk, hogy mily gondosan ügyelt a nemzeti nyelvű névalakok helyesírására, s ahogy a világnyelvekben a magyar, úgy a magyar közleményekben a külföldi nevek mellékjeleinek pontos kirakását mindig ellenőrizte. Ha ő nem is használta a manapság oly divatos *multikulturalitás* kifejezést, mégis ezt a jelenséget elemezte számos tanulmányában, a Kárpát-medencében együttélő etnikai csoportok, konfessziók, nyelvek, szokásrendszerek és eltérő mentalitások mindegyikét számbavette, átfogó tanulmányai máig érvényes példát adtak az etnocentrikus elfogultságoktól mentes szemléletmód érvényesítésére.

Jóllehet igaz, hogy ő a nemzeti hagyományok ébresztését még a Kádár kori társadalmi adottságok között, a szocialistának nevezett, marxistának titulált kultúrpolitika keretein belül vitte véghez, ezt a kényszerű és formális adottságot azonban az idő lehántotta mondandójának lényegéről, s mai olvasatunkban enélkül válnak értékessé eredményei. Számos meglátása alapelemét tekintve bizonyult időtállóknak. Célját már 1969-ben teljes világossággal így fogalmazta meg: „...a XVI-XVII. században jöttek létre nemzeti kultúránk alapjai, melyek nagy értékeket és komoly tanulságokat szolgáltatnak az egész későbbi fejlődés számára, s így a kutatás fejlesztése ezen a téren nemzeti szempontból is elsőrendű fontosságú. Ezzel szemben e korszakok a közvéleményben kevésbé, sőt – egy erősen hibáztatható oktatási és népművelési politika következtében – egyre kevésbé ismertek, s már a szakember-utánpótlás is komoly veszélybe került” (ItK, 1969, 522). Nem kétséges, hogy ez a felismerés volt a következő évtizedekben Klaniczay munkásságának vezérlő szempontja mind a tudományos munka, mind a kutatásszervezés terén.

Akik őt ismerték, jól tudják: szavainak dogmává merevítése ellen ő maga tiltakozna legjobban, mostani megemlékezésünk korántsem kívánja tehát ezt tenni, ehelyett méltóbb módon adózunk emlékének akkor, ha az általa kialakított irodalomtörténeti narrációt megvitatjuk, újraolvassuk, árnyaljuk és továbbgondoljuk. Ha nem ezt tennénk, tudományszakunk rangját csökkentenénk, a magyar irodalomtörténetnek általa magasra emelt tudásépítményét csonkítanánk meg.

Klaniczay Tiborra gondolva fokozottan is érvényesnek tűnik a neves történetfilozófus Jan Assmann megállapítása, amely szerint „az emlékezet nemcsak a múltat rekonstruálja, hanem a jelen és a jövő tapasztalását is szervezi.” Amikor az ő életművét idézzük fel, egyfelől tudománytörténetet művelünk, másfelől azonban a jövő terveit és feladatait körvonalazhatjuk,

s ehhez az ő szellemi hagyatéka jelent a régebbi korszakok kultúrájával foglalkozó szakemberek számára semmi mással nem helyettesíthető támpontot, inspirációt, identitásképző erőt.

Klaniczay Tibor életműve a Duna-táj szellemi értékeinek köztudatba emelését vitte véghez. Mintha Zrínyi szavait fogadta volna meg, melyek szerint: „Az dicsőség nem kicsin dolgokban találtatik meg, hanem a nagy és kiváltképpen való operációkban avagy munkákban, ... akik ... megérdemlik a fáradságot, hogy minden tehetségünket rájuk vesztegessük." Nem kisebb ügynek, mint a nemzeti kultúra egészének szentelte ő páratlan tudását és tehetségét, ezzel emelte a hungarológiát európai rangra, a nemzetközi tekintélyű stúdiumok sorába. Tette ezt olyan korszakban, amely nem támogatta az ilyen törekvéseket, s ha éppen nem is tiltotta, legfeljebb tűrte azokat. Ha viszont a nagyívű rendezvények érdekében támogatásra volt szükség, annak érdekében Klaniczaynak igen gyakran kemény küzdelmet kellett folytatnia a bürokráciával, az értetlenséggel, a tespedtséggel, a szüklátóköri ideológiai álláspontokkal, az *otiummal* a *virtust* kellett szembeszegeznie, hogy eredményeket érjen el. A szellem harcát vívta ő a kultúrpolitikai korlátok ellenében, az elanyagiasodás világában, s ezt ritka sikeresen tette. Nem kétséges, hogy Klaniczay Tibor a 20. század második felének legjelesebb magyar tudósai között tartható számon, életművének tanulságai a mára sok tekintetben megváltozott körülmények között is elevenen villódzó fényjelek mind a magyar kulturális örökség, mind pedig az európai művelődéstörténet összképén.

